FATA PĂDURII – CONSIDERAȚII DIALECTALE*

Ioan-Mircea FARCAȘ**

The Forest Girl – dialectal considerations

Abstract: The dialectal text transcribed below provides interesting information not only for those who manifest a keen interest in dialectology, but also for ethnographic and folklore research, since, in addition to the linguistic features that are present, we are narrated information related to an exceptional event in the life of the informant, namely the fact of encountering the legendary Forest Girl.

The linguistic features present in this relatively recently collected text highlight the resistance of the dialectal characteristics that make it possible to maintain the subdialect of Maramures.

Keywords: *dialectal text, dialectal feature, linguistic feature, subdialect*

Textul dialectal transcris mai jos oferă informații relevante nu numai pentru cei interesați de dialectologie, ci, deopotrivă, și pentru cercetări etnografice și folclorice, deoarece, pe lângă caracteristicile lingvistice care apar, ne sunt relatate informații legate de un eveniment excepțional din viața subiectului informator, anume acela al întâlnirii cu legendara *Fata pădurii*.

Sistemul de transcriere fonetică utilizat în materialul de față se bazează pe sistemul **Atlasului lingvistic român (ALR)**. Textul cules din localitatea Ieudeste redat în transcriere fonetică pe coloana din stânga, iar pentru ca materialul de față să poată fi cât mai accesibil, l-am prezentat pe coloana din dreapta într-o transcriere simplificată, "literarizată", urmând și curentul actual care impune acest lucru.

1. Transcrierea literarizată. Pentru o „decodare” a transcrierii literarizate în conformitate cu trăsăturile specifice pronunțării maramureșene, facem următoarele precizări:

- dentalele palatalizate urmate de vocala *e* sunt "literarizate" prin consoană + *i*. De exemplu: [d'e] = *die* "de"; [múnt'e] = *muntie* "munte"; [négru] = *niegru* "munte"; [rál'e] = *rălie* "rele";
- labialele palatalizate urmate de *e* sunt redactate "literarizat" prin consoană/ grup consonantic + *i*: [colíbd'el'e] = *Colibdielie* "Colibele";
- consoana [d] este redată prin grupul consonantic *dz*: [díl'e] = *dzâlie* "zile";

* Text cules de la Chindriș Părsacă, 77 ani, din Ieud, în 2010.

** Conf. univ. dr., Departamentul de Filologie și Studii Culturale, Decan al Facultății de Litere, Centrul Universitar Nord din Baia Mare, Universitatea Tehnică din Cluj-Napoca, str. Victoriei, nr. 76, Baia Mare, Maramureș (mircea.farcas@cunbm.utcluj.ro)

- africatele prepalatale rostite "dur" (caracteristice subdialectului maramureșean), notate [č, ģ] în sistemul ALR, sunt redată "literarizat" prin $c + (e), (i)$, respectiv $g + (e), (i)$ urmate de una din vocalele $a, ă, â, î$ pentru a indica pronunția "dură" (care antrenează modificarea vocalelor e, i în $ă, î$ după $č, ģ$). Exemplu: [čăl] = $c(e)ăl$ "cel"; [čăr] = $c(e)ăr$ "cer"; [cul'ėģăm] = $culég(e)ăm$ "culegem"; [răģă] = $răg(e)ă$ "răgea";
- diftongii [ɔa], [ɛa], care se monoftonghează în graiurile de nord-vest la [ɔ], [ɛ], sunt redați prin vocalele respective cu accent, adică [ɔ] = ó: [pistɔl'e] = *pistólie* "pistoale" și [ɛ] = é: [tínġem] = *țâniém* "țineam".

2. Transcrierea fonetică. Valoarea semnelor speciale folosite în transcriere este următoarea:

Pentru vocale:

ɛ – vocală anterioară, deschisă, în cuvântul [vɛd'e] "vede".

ɔ – vocală posterioară, deschisă, în cuvântul [pɔt'e] "poate".

ɛ̞ – semivocală palatală semideschisă

ɨ – semivocală palatală închisă

ɔ̞ – semivocală labială semideschisă

ɔ̞̞ – semivocală labială închisă

Pentru consoane:

č – africată palato-alveolară surdă (tipică Maramureșului, cu elementul fricativ [ʃ]), întâlnită în cuvântul [čăr] "cer".

ģ – africată palato-alveolară sonoră (cu elementul fricativ [j]), întâlnită în cuvântul [ģăr] "ger".

k – oclusivă palatală surdă, întâlnită în cuvântul [k'in] "chin".

ġ – oclusivă palatală sonoră, ca în cuvântul [ġem] "ghem".

d' – oclusivă dentală palatalizată sonoră, ca în cuvântul [d'in] "din".

t' – oclusivă dentală palatalizată surdă, ca în cuvântul [găt'ėjă] "găteje".

ɟ – africată dentală sonoră, ca în cuvântul [ɟi] "zi".

l' – sonantă dentală laterală palatalizată, ca în cuvântul l'émne "lemne".

ń – sonantă dentală nazală palatalizată, ca în cuvântul níč "nici".

Trebuie notat că în graiurile maramureșene oclusivele palatale primare [k] și [g] se confundă, de cele mai multe ori, cu sunetele rezultate din palatalizarea dentalelor, [t'] și [d'].

făta pădurii

[Ce știi, moașă, de fata pădurii
sau de mama pădurii?]
ă / ım adúc amínt'e că am mǎrs
cu táta la fín la stínișu óre și o
pus pǎ car / că meré tǎtǎ lúmea
nu meré ca amú [...] meré cu
nópt'e / ıncǎ nu ıerǎ dııuǎ bıne
și ıerám p-acólo / sosıť / p-on
d'al mǎre și cu váca și cu cálu /
cáru ıerǎ ... ıl fíné cu míncáre
și cu șǎ și o dus cálu d'e
cǎpǎstru și l-o pus napója
cárului / nǒ / și ıo am fost
napóicu-o várgǎ / fíném sǎ nu
rǎmıie váca / merém clipočín /
drúmuril'e rǎl'e / pt'étri /
bolován ...
[Dimineață tare?]
dǎrǎ că / la vo tri / d'imińǎta /
d'e la tri / dǎrǎ / și nu núma
nuoi / așǎ meré lúmea / ș-acólo
am sosıť ıntre izvu órǎl'e čǎl'e /
sǎ-ntorcǎ drúmuril'e ın mai
múlt'e ... nǒ / dirécții / ș-ápoi
acólo ıerǎ / șt'ıém c-am mai
umblát nuoi p-acólo / ıerǎ o
pt'etróie mǎre / o stıncǎ mǎre /
acólo și míncáu ómini cıt'odátǎ
pǎ pt'etróia acǎie // acólo o fost
așǎ o momúie hıdǎ / hágrǎ / și
ıe / da ıo n-am vǎdút-o că o
fost și nópt'e ș-am fo și-nǎpuoi
și m-am dus și clipočınd / pót'i
că / da núma l-am vǎdút pǎ
táta că ș-o luát clópu d'in cap /
ș-o luát clópu d'in cap și o făcút
cručǎ și o dıs: "dómne /
d'epárt-o / dómne / d'e cǎtǎ
noi!" nǒ / că táta o fost on om
așǎ táre cumínt'e și și d'est'ept

Fata pădurii

Ă, ım aduc amintie că am mǎrs
cu tata la fân la Stânișuóre și o
pus pǎ car, că meré tǎtǎ lumea
nu meré ca amú [...] meré cu
nóptie, ıncǎ nu iera dzǎuǎ binie
și ieram p-acolo, sosǎť, p-on
dial mare și cu vaca și cu calu,
caru iera ... ıl țánié cu mǎncare
și cu șǎ și o dus calu die
cǎpǎstru și l-o pus napoia
carului, no, și io am fost napoi
cu-o vargǎ, țániém sǎ nu rǎmǎie
vaca, merém tǎt clipoc(i)ân,
drumurile rǎlie, ptietri,
bolovani...

Darǎ că, la vo tri, diminiǎta, de
la tri, darǎ, și numa nuoi, așǎ
meré lumea,
ș-acolo am sosǎť ıntre izvuórale
c(e)ǎlie sǎ-ntorc(e)ǎ drumurile
ın mai multie ... no, direcții, ș-
apoi acolo iera, știém c-am mai
umblat nuoi p-acolo, iera o
ptietróie mare, o stǎncǎ mare,
acolo și mǎncau óminii
cǎtiodatǎ pǎ ptietróia ac(e)ǎie.
Acolo o fost așǎ o momúie
hǎdǎ, niagrǎ, și ié, da io n-am
vǎdzut-o că o fo nóptie ș-am fo
și-nǎpuoi și m-am dus
clipoc(i)ând, póti că, da numa
l-am vǎdzut pǎ tata că ș-o luat
clopu din cap, ș-o luat clopu din
cap și o făcut cruc(e)ǎ și o dzǎs:
"Dómnie, diepárt-o, Dómnie,
die cǎtǎ noi!"
Nó, că tata o fost on om așǎ tare

șî / nq // șî-n vrēmea acăia / io
cînd o dîs așăm-am uîtat pă
fugă așă-nai înt'e ș-am vādūt o
mămilōie mare d'i pă stînce
acăia c-avē așă nēst'e d'inț
marî așă nai înt'e nēst'e d'inț lūg
/ îm păre că ș-āmu-i vād șî s-o
luat ș-o ieșît acolo p-o rîpă /
p-o ... ș-o huiț tăt iēzurii șî
ioi d'e mîne / n-am audît
nimnică fără că huitura acăie
d'e găt'ējă pî n-o fuğît ...

[O fugit?]

o fuğît / dāră / o fuğît / cînd o
făcūt tata crucă / io n-am știut /
șt'ii că iel ș-o făcūt ... am vādūt
că ș-o luat clōpu d'in cap și o
făcūt crucă / șî iē-n vrēmea
acăie o fuğît / o fuğît așă șî /
dāră d'e acolo cum am apucat
așă să vād și ieu că-i / atîta i-
am vādūt așă ... hîdă o
mămilōie mare / hîdă și nēst'e
d'inț marî așă / nu șt'iu că
molfăiē / mîi să păré mîie așă
că avē căpă a mînă ...

[Ceapă?]

căpă [...] / nq / ș-āpi n-am dus
șî mî-o spus tata / c-am dîs că:
"c-o fo acăie / hăi tá? ore că
fel' d'e animál o fo acăla?" o
dîs ... dî că ... nu șt'iu cum dîcă
așă că "mîie-l und'e o-nsărát!
mîie und'e o-nsărát căc o fo
fata pădurii" / da dî că: "n-are
nimnică cu noi că noi ne făcăm
crucă și nu s-aprópt'ije / nu t'i
t'ēme / fără grîjă si!" nq //

cumintie și și dieștiept și, no.
Șî-n vremea ac(e)ăia, io când o
dzâs așă m-am uitat pă fugă
așă-naintie ș-am vādzut o
mămilōie mare di pă stînce
ac(e)ăia c-avē așă nieștie dinț
mari așă naintie nieștie dinț
lungi, îm pare că ș-āmu-i vād și
s-o luat ș-o ieșît acolo p-o rîpă,
p-o ... ș-o huit tăt iezurii și ioi
die minie, n-am audzât nimnică
fără ca huitura ac(e)ăie die
gătiejă pân-o fug(i)ât ...

O fug(i)ât, dāră, o fug(i)ât, când
o făcūt tata cruc(e)ă, io n-am
știut, știi că iel ș-o făcūt ... am
vādzut că ș-o luat clopu din cap
și o făcūt cruc(e)ă, și ie în
vremea ac(e)ăie o fug(i)ât, o
fug(i)ât așă și, dāră die acolo
cum am apucat așă să vād și ieu
c(e)ă-i, atîta i-am vādzut așă ...
hâdă o mămilōie mare, hâdă și
niește dinț mari așă, nu știu
c(e)ă molfăiē, mîi să păré mîie
așă că avē c(e)apă a mînă ...

C(e)apă [...], nó, ș-āpi ni-am
dus și mîi-o spus tata, c-am
dzâs că: "C(e)-o fo ac(e)ăie, hăi
ta"? Ore c(e)ă feli die animal o
fo ac(e)ăla?" O dzâs ...
dzâc(e)ă așă că "mâie-l unde
o-nsărát! Mâie unde o-nsărát
căci o fo fata pădurii", da
dzâc(e)ă: "n-are nimnică cu noi
că noi ne fac(e)ăm cruc(e)ă și
nu s-aproptie, nu ti tiēme, fără
grijă si!", nó.

Textul redat mai sus în transcriere dialectală, dublat de o transcriere mult simplificată, care permite o lecturare cât mai apropiată de pronunția locală, se caracterizează prin trăsături grupate pe nivelurile clasice: fonetică, morfologie și lexic. După cum se poate lesne remarca, cele mai multe trăsături sunt cele care trimit la nivelul foneticii, iar cele care fac referire la nivelul morfologic și al vocabularului sunt mai puține.

Astfel, întâlnim:

1. TRĂSĂTURI FONETICE

1.1. Vocale

- Vocale *e* atonă înregistrează o tendință de închidere
- *e* aton se închide la *i* cu mare frecvență:
ómini 'oamenii'; *pót'i* 'poate'; *pt'étri* 'pietre'
- Înregistrăm prezența unui *é* accentuat, înaintea unei silabe care conține un alt *e*, fenomen prin care zona cercetată se înscrie în aria nordică ce cuprinde subdialectele vestice, bănățean și crișean, pe lângă cel maramureșean, dar și unele graiuri din Transilvania¹:
nu t'i téme 'teme'; *vrémęa* 'vremea';
- După consoanele *s*, *z*, - primare², *ș*, *j*, *ț* și uneori *r*, rostite dur în Maramureș, atât la sud, cât și la nord de Tisa:
- Vocalele palatale *e*, *i* trec la vocalele centrale corespunzătoare *ă*, îndupă consoanele *ș*, *j*:
ș: ieșıl 'ieșit';
j: găt'ėjă 'găteje';
- [*i*] final, asilabic, amuțește după *ș*, *j*, *ț*, *đ*, *z*³: *dinț* 'dinți';

1.2. Diftongi:

- După consoanele *r*, *s*, *t*, *ț*, *đ*, *z* rostite dur, diftongul *ęa* se monoftonghează la:
- în poziție finală, sub accent, după *r*, *ț* diftongul *ęa* se monoftonghează în *ă*:
să-ntorčă 'se-ntorcea'; *đičă* 'zicea';
- sau *ę:avę* 'avea'; *merę* 'mergea'; *să pārę* 'se părea'; *ținę* 'ținea';
- Diftongul *ęa* (*ęa*) se monoftonghează la *ó*⁴, ca în subdialectele vestice. După I. Pătruț (1953, 212)⁵, această monoftongare s-a realizat prin influența maghiarei, unde nu există acest diftong:

¹ Vezi și R. Colciar (2012, 76).

² Numim consoane primare, *z* pentru a le diferenția de stadiile *s*, *z* rezultate din palatalizarea labiodentalelor *f*, *v*, palatalizare specifică subdialectului maramureșean.

³ Fenomen cu implicații în morfologie, amuțirea lui *i* final asilabic după aceste consoane duce la omonimia singularului cu pluralul.

dōmne 'Doamne'; *nōpt'e* 'noapte'; *ōmini* 'oamenii'; *pt'etrōje* 'pietoriaie';
pōt'i 'poate';

- Diftongul *eĭ* devine *iĭ* sau *i*: *tri* 'trei';
Diftongul *ia* > *ié*: *molfăĭjé* 'molfăia'; *șt'iém* 'știam';

1.3. Consoane

- Se păstrează fonetismul arhaic *ǵ*⁶ (<lat. *d* + *i*, *ě*):
audĭt 'auzit'; *ǵis* 'zis'; *ǵiă* 'ziua'; *n-am vădūt-o* 'n-am văzut-o';
- Labialele *p*, *b*, *m* sunt palatalizate⁷. Din palatalizarea lui **p**, **b**, **m** se obțin fonetismele **pt'**, **bd'**, **mń**⁸:

Se observă că, în general, în poziție inițială, labiala, urmată de *i*, *ie* (*ia*), se palatalizează la stadiile de grup consonantic, dar le regăsim, de asemenea, și în poziție medială:

pt': *pt'etri* 'pietre'; *pt'etrōje* 'pietoriaie'; *aprópt'iĭe* 'apropie';
mń: *nińiică* 'nimic'; *ńiĭe* 'mie';

- Fricativele labiodentale **f**, **v** cunosc stadii specifice de palatalizare: **f** devine **s**, iar **v** devine **z** (uneori **d'** și chiar stadiul **ϕ**)⁹:
f > **s**: *fără griĭă si!* 'fii'
v + **i** > **Ø**: *ĭezuriĭ* 'viezurii';
- Dentalele **t**, **d** se palatalizează la stadiile **t'**, **d'**¹⁰:

⁴ Monoftongarea lui *ǵa* în *ǵ* este menționată într-un text de la 1768 scris cu litere latine și cu ortografie maghiară (cf. Sala 2001, 352).

⁵ I. Pătruț (1953, 212) aprecia că evoluția diftongului *ǵa* la *ǵ* se datorează influenței limbii maghiare, însă, Gr. Rusu (1959, 64) îl consideră un fenomen românesc.

⁶ Fonetismul arhaic *ǵ* s-a conservat în localitatea Ieud și, implicit în subdialectul maramureșean, ca în subdialectul moldovean. Astfel de variante fonetice au fost menționate încă în 1925 de Tache Papahagi (LXIII).

⁷ "Prin palatalizare se înțelege deplasarea locului de articulare al unei consoane din orice zonă spre palatul dur. Această modificare se produce, în majoritatea cazurilor, sub influența unui iot următor (primar sau secundar)" cf. DSL, s.v. *palatalizare*. Sub acest aspect, localitatea Ieud, respectiv Maramureșul istoric, se caracterizează prin apartenența la aria cu labialele *p*, *b*, *m* palatalizate. În această arie, intră – pe lângă Maramureș și Crișana – și nordul Transilvaniei și Bucovina.

⁸ Matilda Caragiu Marioțeanu (1975, 159) consideră fenomenul de păstrare a elementului labial în aceste etape de palatalizare relativ recent, față de Moldova de exemplu, unde se înregistrează stadii finale fără elementul labial.

⁹ I. Pătruț (1958, 68-69) considera că stadiile *s*, *z* de palatalizare ale labiodentalelor *f*, *v* s-ar datora influenței ucrainenei.

¹⁰ "Palatalizarea dentalelor *t*, *d*, *l*, *n*, *r*, urmate de vocale prepalatale (*e*, *i*) și de iot (-y) caracterizează partea de vest și de nord a teritoriului lingvistic dacoromân și este un fenomen dialectal specific exclusiv acestui dialect (necunoscut dialectelor sud-dunărene)" (Caragiu Marioțeanu 1975, 168).

$d + e, i > d$: *d'e'de*'; *d'eșt'épt*' 'deștept'; *d'iminăța*' 'dimineța'; *d'in*' 'din'; *d'epárt'-o*' 'depărtează-o'; *únd'e*' 'unde';

$t + e, i > t$: *amínt'e*' 'aminte'; *cít'odátă*' 'câteodată'; *cumínt'e*' 'cuminte';
înaínt'e' 'înainte'; *múlt'e*' 'multe'; *néșt'e*' 'niște'; *nu t'i t'me*'
 'nu te teme'; *șt'iî*' 'știi'; *șt'iy*' 'știu'; *t'ême*' 'teme';

- Sonantele **n, l** se palatalizează ("înmoaie") urmate de vocalele anterioare **e, i**:

$n + e, i > n$: *anímal*' 'animal'; *bíne*' 'bine'; *dómn'e*' 'Doamne'; *nágră*'
 'neagră'; *néșt'e*' 'niște'; *stînișuóre*' 'Stânișoare';

$l + e, i > l$: *fel*' 'fel';

- Africatele **č, ģ** sunt rostite "dur" în Maramureș (notate **č, ģ** în ALRR-Mar.) și sunt caracteristice subdialectului maramureșean. Pronunțarea "dură" a acestor consoane are drept consecință transformarea vocalelor anterioare, *e, i* în vocalele centrale corespunzătoare *ă, î*:

č: *ačăje*' 'aceea'; *ačála*' 'acela'; *čápă*' 'ceapă'; *čál'e*' 'cele'; *clipočínd*'
 'clipocind'; *crúčă*' 'cruce'; *fáčăm*' 'facem';

ģ: *fugģ*' 'fugit';

- consoanele *s, ș, ț, z* sunt pronunțate dur (după ele, vocalele *e, i > ă, î*):
sosģ' 'sosit'; *sosģ*' 'sosiți'; *șģ*' 'și';
- labiodentala *v* urmată de *o, u > h*: *o huģt*' 'au vuit'; *huitúra*' 'vuitura';
- grupul consonantic *tr* se reduce la *t* în: *căģă*' 'către';
- prepozițiile: *pe > pă*; *de pe > di pă*.

2. TRĂSĂTURI MORFOLOGICE

- vocativul este construit cu interjecția *hăi* urmată de substantiv cu apocopă¹¹: *hăi ta*¹²! 'hăi tată!'
- verbele de conjugarea I se conjugă fără sufixele morfologice *-ez, -ezi, -ează* din limba standard: *d'epárt'-o!* 'depărtează-o!'
- perfectul compus realizat cu auxiliarul *o = a*: *o fost*¹³.
- prepoziția *fără* cu sensul 'doar că, numai'

¹¹ Apocopa este considerată un fenomen specific subdialectului maramureșean și constă în căderea uneia sau a mai multor silabe de după accent.

¹² Vocativul format cu ajutorul interjecției *hăi* are valoarea unei construcții cu sens de politețe, atât pentru masculin, cât și pentru feminin (cf. Farcaș 2009 a, 151).

¹³ Auxiliarul invariabil *o* duce la omonimia persoanelor 3 sg. cu 3 pl. (v. Farcaș 2009 a, 190).

3. TRĂSĂTURI LEXICALE

clopu 'pălărie' < magh. *kalap*;

hâdă 'urâtă' < ucr. *hyd*¹⁴

frecvența mare a interj. *no* < magh. *na*

În concluzie, analiza dialectală a textului de mai sus a permis excerptarea unor exemple care confirmă existența subdialectului maramureșean. Toate trăsăturile caracteristice ariei dialectale ale Maramureșului se regăsesc în povestirea "Fata pădurii", prin aceasta demonstrându-se vitalitatea trăsăturilor specifice care individualizează zona în discuție.

Bibliografie

- Caragiu Marioțeanu 1975 = Matilda Caragiu Marioțeanu, *Compendiu de dialectologie română*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1975.
- Colciar 2012 = Rozalia Colciar, *Graiul din Feleacu (jud. Cluj)*, în Nicolae Mocanu, Dumitru Loșonți, Eugen Beltechî (eds.), *Lucrările celui de-Al XIV-lea Simpozion Internațional de Dialectologie (Cluj-Napoca, 16–17 septembrie 2010)*, Cluj-Napoca, Editurile Argonaut & Scriptor, 2012, p. 72–83.
- Farcaș 2009 a = Ioan-Mircea Farcaș, *Fonorfologia subdialectului maramureșean*, Nürnberg, Editura Druckzentrum.
- Farcaș 2009 b = Ioan-Mircea Farcaș, *Lexicul subdialectului maramureșean*, Cluj-Napoca, Editura Dacia.
- Pătruț 1953 = I. Pătruț, *Influențe maghiare în limba română*, în SCL, IV, 1953, p. 213-217.
- Pătruț 1958 = I. Pătruț, *Contribuții slave și maghiare la formarea subdialectelor dacoromâne*, în CL, 1958, 3, p. 63-74.
- Sala 2001 = Marius Sala (coord.), *Enciclopedia limbii române*, Editura Univers Enciclopedic, București.

¹⁴ Termeni de tipul *clop*, *hâd*, interj. *no* sunt cu răspândire generală în Maramureșul istoric (cf. Farcaș 2009 b, 118, 132).